

Boér Hunor

BORALT*

Pontosabban *Boraltok*. Boralt ugyanis egy azonosítatlan tulajdonnév: az erdélyi szászok „arany kiváltságlevelének” („Andreanum”) egy szöveghelye, amelyet az idők során több helynévnek is megpróbáltak megfeleltetni. A II. András („Endre”) magyar királynak és 1224. évinek tulajdonított kiváltságlevelével kezdvezményezettje egy egyazon ispán (a szebeni) alá rendelt akkori *ultrasilvanus* (erdélyi?) német közösség,¹ ezért a (királyföldi) szász magterületnek a nyugati határtelepülés Szászvárossal ellentett, vélhetően legkeletibb határán keresték, tehát az Olt Alsórákosi-szorosának a környékén: az erdővidéki Barótra, magára a szorosra – vagy csak ahol elhagyja a hegyeket Turzonnál –, valamint a Szászugra melletti Weinhelten-dombra vonatkoztatva a nevet.

A továbbiakban vázolt feltevések próbára tétele elsősorban diplomatikában és történeti földrajzban otthonos középkoros történést kérne, ami természetesen meghalad. Tekintsük egy könyvtáros nem is annyira tudománytörténeti, mint inkább történeti tudásszociológiai felvetésének.

Az „Andreanum”

Az idézőjel szándékos. Bár a jelenlegi történet-tudományi kánon² következetesen egy 1224. évi *Diploma Andreanum*-ról beszél, a témával foglalkozó történészek valójában soha nem is tárgyalhattak egyebet, mint egy 1317. évi „diploma Carolinumot”, amellyel és amely szerint I. (Anjou) Károly („Károly Róbert”) magyar király megerősíti a szebeni és szebenszéki szászok számára a neki ekkor bemutatott és ez alkalommal átírt kiváltságlevelében foglaltakat. Ugyanis csak ez az 1317. évi oklevél maradt fenn.³

Az, hogy a kánon *hiteles másolat*-nak fogadja el a szövegét, elsősorban annyit jelent, hogy a minden elismerést megérdemlő szász *soft power* fél évezreden át tudta érvényesíteni, alkalmazni, kiterjeszteni az „Andreanum” által jogilag és fizikailag reprezentált kiváltságos státust. Természetesen a szász közösség gazdasági-pénzügyi erejétől sem függetlenül.

Holott az 1317. évi keretelemeket elhagyva, az „Andreanum”-szöveg meglehetősen problémás. Latin nyelve, megfelelő fogalmi, adatai, egyáltalán tartalma bizonyára nem zárja ki szövegének az 1224. évi eredetét.⁴ Am nincs az „Andreanum” jogérvényének pontos területi azonosítása – se behatárolás, se felsorolása az érintetteknek –, mindössze területi kiterjesztései/kivételelhárításai(?); nincs keltezve se kiállítási hellyel, se konkrét időponttal, amelyek alapján ellenőrizhetnénk, járt-e ott akkor a király; nem tartalmaz hitelességet tanúsító méltóságsort.⁵ Nem valamely hiteleshelyen őrizték még az 1317. évi oklevelet sem, hanem csak maguk a kedvezményezettek, sőt a befogadására kézenfekvő hiteleshelyet, a gyulafehérvári káptalan levéltárát maguk is felégették 1277-ben.⁶ Miközben 1318-ban úgy nyertek a szebeniekével azonos bíraskodási jogokat a szomszédos, medgyesi és selyki szászok, ugyanazon királyi alkancellár által kiállított, de méltóságsorral ellátott kiváltságlevellel, hogy abban az egy évvel korábban átírt „Andreanumra” nem történik tételes hivatkozás.⁷

A legfontosabb kérdés, amelyet fel kell tennünk: milyen politikai helyzetben kérhetett a királytól ilyen kiterjedt jogokat egy erdélyi német vagy szebeni szász közösség épp akkor, 1224-ben vagy 1317-ben? Az a gyakran használt érv, miszerint „a gyenge királynak” a német lovagrenddel való barcasági–havaselvi

* Készült Barót Város Polgármesteri Hivatala kérésére.

¹ A megnevezésük: „hospites nostri Theuthonici Ultrasilvani”. (UkB, I, 34.)

² Vö. EO, I, 161–162., amelyet az eddigi utolsó fontosabb kanonizálási mozzanatnak tekinthetünk.

³ EO, II, 121; vö. még UKB I, 322–323. Az 1317. évi oklevél sem problémátlan, de az „Andreanum” születésének következő felmerülő, 1366. évi időpontjában, az I. (Nagy) Lajos király általi megerősítéskor a szászok már korántsem lehettek olyan erős alkupozícióban a királlyal szemben.

⁴ Nem számítva két olyan tételt, amelyek tartalmilag is Anjou-korinak tűnnek. Thomas Şindilariu 2024. augusztus végi észrevételét itt köszönöm.

⁵ Vö. például a szomszédos alvinci, valamint kisdisznódi uradalmak 1219. és 1223. évi, a Királyföld jogrendezéséhez képest jelentéktelen birtoklevelével. (Lásd EO, I, 151–152, 158–159.)

⁶ Ahogy már 1241-ben, a mongoldúlaskor, és később részlegesen az 1285-ös tatár betöréskor is elpusztult – írja Jakó Zsigmond (EO, I, 11).

⁷ UKB, I, 331–332.

konfliktusa volna a kiváltságolást magyarázó történeti háttér, nem igazán elfogadható. Az 1211-ben kezdődő egész németlovagrend-epizód csak a már 1213-ban konkrétan szervezni kezdett keresztes hadjárat összefüggésében értelmezhető. II. András pedig úgy tért vissza 1218-ban a Szentföldről, hogy nemcsak kivitt oda egy 5000 fő körülire becsült sereget, de azt haza is tudta hozni. A lovagrend gyors katonai összeomlását nem egy szász segítség vagy semlegesség tehetné lehetővé, hanem valószínűleg az, hogy a kis számú lovag és szűk kíséretük ellenében a királyhoz lojális, addig a lovagok alá rendelt helyi haderő azonnal az uralkodó oldalára állt, mielőtt a kenyéértérés katonai formát öltött. Az 1222. évi Aranybulla sem tűnik megfelelő magyarázatnak egy 1224. évi szász kiváltságlevélhez: a bellatores réteggel *országos* szinten épp kiegyezett király miatt keresett volna alig két évvel később, egy lokális haszon végett újabb konfliktust egy, a szász kiváltságok által hátrányosan érintett *itteni* bellatores réteggel?

1317-ben viszont beháború dúlt Magyarországon. Kán László erdélyi vajda, aki nyolc évvel korábban egyszerűen elvette a Szent Koronát II. András dédunokájától, a *megkoronázott* magyar királytól – igaz, Bajor Ottót nem az esztergomi érsek koronázta meg –, 1315-ben hunyt el. I. Károly csak ezt követően, 1316-ban nyerhetett katonailag teret Erdélyben, ahol azonban Kán László fiai még évekig szembezügtek vele. Az ország többi részét nézve, 1316-ban lázadtak fel ellene a Borsák, kellett levennie Kőszegi Jánost, 1317-ben Ákos István fiait és az Amadé-fiakat, a fő ellenfelek közül megmaradt Csák Máté pedig csak 1321-ben halt meg. A királynak *minden* segítség jól jött.

A kőhalmi Boralt, 1317

Tény: az 1317. évi okiratban ott szerepel egy *Boralt*, amelyet a továbbiakban mindig a kelet-királyföldi Kőhalom térségében kerestek. Meddig terjedt ki keletre a szebeni ispánság 1224-ben (a korai Szebenszék 1317-ben)? Leginkább a szebeni prépostság egyházigazgatási területének felelhetett meg,⁸ ez esetben főleg három későbbi *altlandi* szék (egy szűkebb értelemben

vett Szebenszék, valamint Újegyház- és Nagysinkszék) területéről van szó. Keletebbre 1211–1222-ből az Olt menti két (ispánsági központ?) várról tudunk (*Almagen/Halmágy, Noilgiant/Neugalt*), mindkettő az eredeti (a szász betelepedés előtti) Királyföld keleti határára épült, és bár területük később Kőhalomszékbe tagolódott, köztük egy *még magyar* Királyföld egykori határát tűnik kirajzolni egészen 1876-ig *Királyhalom* vármegyei szigete. A Segesvár–Miklóstelke–Zsiberek–Fogarás vonaltól keletre más *szász királyföldi* településnek nem is ismert kételyen felül álló írásos említése 1300 előtt.⁹ 1235-re ugyan új német(?) papokról tudunk már az Olton túl is, a Sárkányi- és Apácai-erdő nyugati–északnyugati előterében Sárkánytól Datkig, de azokat az egyházközségeket egy addig az erdélyi püspök alá tartozó területen létesítették, és hamarosan – vélhetően 1241-ben – el is pusztultak.¹⁰

A Kozd-patak mentén leereszkedve, Zsiberek keleti szomszédságában 1309-ben tűnik fel először okiratban – a talán a kőhalmi vár eredeti polgári települése – *Lapis* (Garat/Stein). Még lejjebb, a kőhalmi (*Kuhholm*) vár(nagy) csak 1332-ben.¹¹ A Szászugra–Pálos vonalon túli, nem a Kozdi, hanem a Kézdi esperesség felől települő szász falvakra vonatkozóan pedig 1400 körüliek a legkorábbi levéltári források.¹² A Kozd – és a Homoród, a Bogát – Oltba ömlésénél található, már a római korban stratégiai jelentőségű nagy útkereszteződés történetét szerencsénkre régészeti eredmények segítenek értelmezni. Az 1979. évi ásatások Szászugrán az iskola udvarán akár 9–12. századnak datált kerámiajú települést tártak fel, majd a lutheránus temető dombján (*Burchrech* – „várdomb”) 12–13. századi, székely-gyanús (felerészben cserépiüst-töredékes kerámia-)leletanyagú, gerendavázás földsáncsal erősített települést. Utóbbi a 12. század közepe után elhagyták, helyén valamivel kisebb kővár épült. Mindkét erősséghez használták az Olt átelleni partján található olthévízi római tábor – vagy annak egy ugrai hídfője – köveit. Az 1211-es *Noilgiant*tal azonosítható kővárat a 13. század első felében hagyták fel, és 1241 után a helyiek által kitermelt kőanyaga a közelében akkor épülő szász(ugrai) templom falaiiba került. Némely funkcióit is csak ekkor vehette át az újabb, különben túl közeli kőhalmi vár.¹³

⁸ NÄGLER, Thomas 1981, 170–174. (Az 1191. évi oklevelet – amelyben a leendő szebeni prépostság megnevezése „ecclesia Theutonicorum Ultrasilvanorum”, erdélyi németekre az „Andreanumban” is használt terminussal – lásd UkB, I, 1–2.)

⁹ Szabó M. Attila adatai (SZABÓ M. Attila 2003) gyors, akár online áttekintés lehetőségét kínálják. Szászfehéregyháza 1231-es „említése” azonban a Nagy-Küküllő menti Fehéregyházára vonatkozik, 1297-es „említése” pedig Kemény József-hamisítvány (lásd már SUCIU, Coriolan 1968, 251).

¹⁰ BINDER Pál 1995, 1136–1137. (Az oklevelet lásd UkB, I,

62–64.)

¹¹ A SZABÓ M. Attila 2003 felhasználta korábbi, 1324-es forrás gyanús. (EO, I, 190–191.)

¹² BINDER Pál 1981, 65; forráshivatkozásként FABRITIUS, Karl 1875, 239–250. Szabó M. Attila adatai közül Kaca 1299-es „említése” Kemény József-hamisítvány (EO, I, 325–326), míg az utóbb is részben vármegyei Székelyzsombor korai hovartartozása kérdéses.

¹³ POPA, Radu – ȘTEFĂNESCU, Radu 1980, 496–503.

A Boraltot Kőhalom mellett keresők nézeteit Binder Pál foglalta össze,¹⁴ sajnos több, részben már megörökölt hibával – tájolási, történeti közigazgatási hovatarozási, idézési pontatlanságokkal és fésületlen szöveggel –: Friedrich Teutsch történész püspök 1875-ben vetette fel először, Kőhalomban, hogy vajon nem az „Andreanum” Boraltja-e a közeli Turzon pusztai, ott(?) gyakori *Borelten* név?¹⁵ 1895-ben pedig a kőhalmi járási orvos Heinrich Müller ezt már azzal ütötte el, hogy az a hely jelentéktelen.¹⁶ Binder Pál maga kiváló intuícióval – mert egy vélt szebeni-kőhalmi-brassói(ispánsági)–„darócföldi” négyeshatáron – és szellemes megoldással – egy ott valóban elképzelhető magyar–szász nyelvi hatás révén *Boralt*-ből *Weinheltné* etimologizált dombnévben –, Szászugra mellett azonosította.¹⁷ Míg Teutsch láthatóan nem tudta, merre is vannak a kérdéses határrészek, Müller igen, Binder viszont megint csak nem, holott tájékoztatták róla, hogy „hasznos hangzású helynevek” Kaca és Pálos között is találhatóak. Le is írta, hogy a „Borlten vagy Boralten nevű domb vagy magassági pont ...nem fordul elő a 19. században készült részletes térképeken. Ez a tény arra indította Ernst Wagner történészt, hogy Friedrich Teutsch állítását, egy kőhalomszéki Boralt létezéséről, a legendák és történelmi mesék birodalmába sorolja.”¹⁸

Könnyű nekünk, akiknek a harmadik katonai felvétel 1:25 000-es szelvényei is néhány gombnyomást követően tanulmányozhatók ma már a *mapire.hu* oldalán: *Borldenreeg* dombhát és a két árok, a Klein- és [Gross-]*Borldegraben* ott szerepel Pálos, Kőhalom és Kaca között, utóbbi kettő határpatakának (Römerweidenbach) a középső folyása mentén, faluhelynyi területen. Binder Pál további vonatkozó forrásainak nagyszombati szerzői közül a botanikus tanár Michael Fuß is innen sorolta fel tehát 1846-ban a homoki zsellérke lelőhelyeként *Großborlten*, nem pedig Szászugra felé, és ugyanennek az etimológiájuként próbálkozott a sokoldalú tudós Karl Johann Schuller egy, a Benkő József Magyarhermány-névfeljelésére emlékeztető „forrásos hely” névterelmezéssel.¹⁹

Mindenesetre, mivel ez a Bor(e?)lt(en?)-helynévcsoport *északkeletre* esik az ugrai (ispánsági?) vár funkcionális és jogutódjának tűnő, a Királyföldet

északkeleten határoló Kőhalom(várá)tól, ahol akkor-tájt kezdhetett megerősödni egy itt addig nem kiváltságolt német közösség, halkan megkockáztathatjuk: nem egy *jogigényt* írtak be vagy csak próbáltak beleolvasni 1317-ben Henning ispánék az „Andreanum” szövegébe ezzel a névalakkal, egy kézenfekvő előnyösebb területi rendezést előkészíteni/megtörténtenni? Amely törekvés netán hamarosan, 1324-ben kedvezőtlen kimenetelűnek bizonyult?²⁰

A szebenvári Woralt(?), 1224(?)

Fogadjuk el jóhiszeműen: valóban létezett valamilyen Andreanum, amelyet legalábbis felhasználtak az „Andreanum”-átírásakor. Mi szerepelhetett benne 1224-ben, az 1317-ben munkahipótezésünk szerint *kőhalmi Boralt*tá ápozicionált határmegjelölés helyén? A Waras–(székely)Sebus-föld–Daraus-föld–Boralt földrajzi támpont névcsoportot az eddigi irodalom következetesen úgy tagolta, hogy kettő-hármat közülük egymás kelet-királyföldi szomszédainak tekintett. Az első gyanús mozzanat az, hogy ehhez *Daraust* mindig Homoróddarócban azonosították, holott Szászsebes mellett ugyancsak Draas a német neve a (Fehér) vármegyei–szász határra eső, Homoróddarócnál százhusz évvel korább-ról adatolt – 1309, 1429-hez képest – *Drassónak* is. Egy *nyugati Szászváros–Szászsebes-föld–Drassó-föld* szomszédcsoportosítás pedig már megengedne a jelenlegi értelmezés szerinti, *kerületileg* (métákkal) sem *körülíró*, de részterületeket sem felsoroló, ezért kétes földrajzi érvényességű területbehatárolás helyett egy (út)szakaszt *leíró* funkcionális értelmezést: meddig/kire is érvényesek az „Andreanum” kiváltságai a hunyadi várispánságtól a Maros menti, majd a Vöröstoronyi-szoros felé vezető egykori bolgár, fő só-, arany- és hadiutakon? Occam borotvája azt kérné, a másik végpont is csak úgy legyen kérdéses, hogy közben mindvégig a leginkább szem előtti volt. Kizárólag ki alá tartoztak az „Andreanum” 1224 utáni, kiváltságolt németjei? A szebeni ispánhoz, akinek a székhelye ekkor még Szebenvár (Cibinburg).²¹ Ennek a polgári települése pedig, Szebenváralja a mongoldulás után is tovább őrizte az akkor elpusztult ispáni vár német

¹⁴ BINDER Pál 1981, 63–64.

¹⁵ TEUTSCH, Friedrich 1876, 158.

¹⁶ MÜLLER, Heinrich 1895, 54.

¹⁷ BINDER Pál 1981, 64–65.

¹⁸ Uo., 64; hivatkozott kitékintése WAGNER, Ernst 1971, 72.

¹⁹ BINDER Pál 1981, 64; hivatkozott forrásai FUß, Michael 1846, 358. és SCHULLER, Karl Johann 1865, 348. Továbbá BENKŐ József 2014 [2016], 578.

²⁰ Vö. GYÖRFFY György 1987, 122. Györffy a nagyon kevés vonatkozó forrást a TEUTSCH, Georg Daniel 1874, 79. alap-

ján fordított kronológiájúnak értelmezi, miszerint az „Andreanum” *felrúgása* miatt lázadó szászokat verték volna le 1324-ben Kőhalom mellett, és ezt követően lett volna csak királyi vár egy *szász* Kőhalom-varából. Ez a forgatókönyv azonban valószerűtlen a már tárgyalt ugrai régészeti adatok és Kőhalom-kronológia ismeretében.

²¹ Az Orláti-szorost ellenőrző vár nem mellesleg Erdély német nevének névadója volt: Siebenbürgen eredetileg csak a *siebenbürger Sachsen* területe, vagyis a szebeni ispánságban élő, *cibinburger* németeké. (BINDER Pál 1995, 1138–1139.)

(szász *Vinsburg*²²), illetve a saját magyar nevét (román *Orlat*).

Vár szavunk magyar/román párhuzamos nyelvfejlődésének szabályai pontosan ismertek, a korai, bilabiális *w* kezdőhangú *wartól* a magyar *vár* és a román *or* felé: város<váras<waras>oraş, Váradja<Waradya>Oradea, Váralja<Waralya>Or(a)lea>Orlea. A felsorolt város, Nagyvárad, Óraljaboldogfalva példáknek megfelelően, a Szebenváraljával párhuzamosan használt másik magyar helynévalak, (Szeben) *Váralatt* román átvételének-névfejlődésének az 1507. évi *Oralath*-említés a kulcsdokumentuma: ez esetben *Waralat*>*Oralat*>*Or(a)lat* román alakváltás következett be.²³ Egy alternatív rövidülést, a szóvégi *t* hang előtti rövid *a* korai kiesését (*Woral(a)t*>*Woralt*?) másrészt valószínűleg német nyelvhasználati folyamat eredményezhet, mint végszótagbeli magánhangzó elnyelését a nem hangsúlyos szótagok centralizációjának következményeként.²⁴ Egy (leírt) *Boralt* névalak eléréséhez egyetlen lépés maradna hátra: egy pergamenhiba vagy egy vélt/valós apró tollvonás, amely a névkezdő *W*-ből előre buktatott, fekvő *B*-t eredményez.²⁵

A Déva felől érkező nagy út (Szász)Városnál lépett be az *unterwaldi* szász provinciába,²⁶ majd előbb a gyulafehérvári útelágazást őrző (Szász?)Sebes földjén, aztán a másik, székásgyepűi–vizaknai párhuzamos szebeni sóút leválásánál található Drassó (földjén) át haladt, egészen (Szeben)Váralattig, ott érte el a szebeni ispánság és prépostság (szóbeli megegyezéssel?) már korábban kiváltságolt területét. És ha csak egy – például az 1241. évi nagy pusztulás utáni –, a térségbeli etnikumnévvel (besenyő>ruszin>orosz) etimologizáló stb. névváltozás a későbbi *Reusmarkt*-é, egy közben elpusztult *Darausmarkt* helyett, és ugyanaz a helyzet, mint Torja esetében Kézdivásáren? Ott a leágazó úti Apor-birtokközpontból a nagy útra előtolt Torjavására>Kézdivásárhely így kapta – a helyi közösség után (*Szeklermarkt*) – a brassói szász kereskedő szomszédok által használt nevét.²⁷

Amennyiben, ugyanígy, Drassó nagy útra kitolt vásárhelyeként született volna meg Reusmarkt/Szerdahely, úgy az „Andreanum” területleírása tökéletesen fedné Unterwald leendő három székét, Hunyad és a legrégebbi összefüggő szász telepesterület Altland között, vagyis a későbbi Szászvárosszék–Szászsebeszék–Szerdahelyszék erdélyi német közössége nyerte volna el az 1224. évi jogokat.

Az erdővidéki „Boralt”, 1690–1773

A magyar történetírás a székely háromszéki – pontosabban miklósvárszéki – Barótban kereste Boraltot. A feltevés első ismert megfogalmazója az akkor középjártai lelkész Benkő József volt,²⁸ aki ezt vélhetően lokálpatriotizmusból is tette, kistérsége ritka történeti forrásanyagát próbálva gazdagítani általa. Barót neve pusztá személynévi helynévadás eredetűnek tűnik, és az újabb irodalom valóban egy *Barold* névalakból próbálta levezetni.²⁹ Benkőt azonban az addigi szász szerzők inkább *Baralt*-név olvasata tévesztette meg, és hogy azok a Barcaságra próbálták vonatkoztatni. Utóbbi esetben viszont egy, a Barcaságot is kiváltságoló „Andreanum” Boraltját Brassónál kellene keresnünk. Bár a Baróttal való azonosítást még Györffy György és Jakó Zsigmond is fenntartotta, párhuzamosan pedig több német/szász szerző is elfogadta, a kérdés történetét is ismertető Binder Pál valójában már 1981-ben cáfolta, hogy az erdővidéki település akár egy Királyföld-határként is felmerülhetett volna: a Királyföld sohasem terjedt ki Miklósvárszékiig.³⁰ A mai szász/német közelítés is inkább az *Urkundenbuch*... 1892. évi óvatosságát és marketingjét követi, a területi kiterjedést egy frapáns „von Broos bis Draas” fordulattal regeasztva „a Waras usque in Boralt” helyett, negligálva a homályos Boralt-kérdést.³¹

Heinrich Müller 1895. évi megoldásjavaslatát már említettük, ez is Baróthoz kapcsolódik, de közvetve, ugyanis a kőhalmi szerző ebben Boraltot csak

²² BINDER Pál 1992, 106.

²³ A SZABÓ M. Attila 2003 adata alapján, az „Ex knesio de Oralath” szöveg helyét lásd QGSSA, I, 459. Vinsburg/Orlát esete még csak nem is egyedi, vö. a havasalföldi régi Siculeni megyei Uraşi név eredetét (BINDER Pál 1995, 1140).

²⁴ Az észrevételt Boér Máténak köszönöm.

²⁵ Egy, a 14. század harmadán valóban használt, gótikus *cursiva* típus B-írás módja. Vö. például HEGYI Géza 2012, 99.

²⁶ A nyugatról szomszédos Tordos mellett, de annak a pápai tizedjegyzékek (1332–1335) a legkorábbi fennmaradt említései.

²⁷ A SZABÓ M. Attila 2003 kézdivásárhelyi adatai.

²⁸ BENKŐ József 2014 [2016], 196.

²⁹ Kiss Lajos szerint (KISS Lajos 1980, 92.) német eredetű, és jelentése „medve” + „parancsoló úr”. Ez mára mondjuk aktuálissá vált Baróton. A másik, törökségi etimológiája – a *Sarolt*, *Karolt*

egy rekonstruált analógiájára – „szürke menyét” (uo., de kevéssé meggyőzőnek értékelve, holott Erdővidéken ezt erősítené több szomszédos, törökös településnév). A korai magyar, 1334. évi *Baroth* személynévadat Veszprém megyei (FEJÉR György 1837, 127–128), ahol német névadás sem kizárt, de abban a térségben besenyő és kun szállásterület is volt. Erdővidéken kívül *Barót*-helynév-előtagot amúgy Nyárádszentimréről is ismerünk Székelyföldön (*-patak*: ORBÁN Balázs 1870, 72; *-oldala*, *-rétye*, *-lapálya*, *-borozdája*: PESTY Frigyes 2014, 164).

³⁰ GYÖRFFY György 1987, 113–115. (nem fogadva el az 1235. évi Sárkány–Doboka-településsor *barcasági* telepítését); EO, I, 358. Valamint SCHLÖZNER, August Ludwig 1795, 162; NÄGLER, Thomas 1976, 118. – lásd (a hivatkozásokat is) BINDER Pál 1981, 62–64. és jegyzetei.

³¹ ROTH, Harald – ŞINDILARIU, Thomas 2024, 8.

egy, a Barótéval közös eredetű helynévként tárgyalja: egy latin *Bar(atrum)* *Oltae* forma révén – amely szerint a románoknál őrződött meg (Baraolt) – mindkét földrajzi név az Olt alsórákosi szorosával függne össze.³² Csakhogy a szoros két végén ugyanazon vármegyei birtoktesthez tartoztak később a települések a középkorban, a fennmaradt források nem igazolnak itt még közigazgatási határt sem. A *baratrum* kifejezés használata sem valószínű 1224-ben egy völgyzorosra,³³ az Olt-szorosnak ilyen néven okleveles említése nem ismert. A történetileg ritkán előforduló magyar *Barolt* névváltozat magyarázata vélhetően akkor is egy dialektológiai jelenség, ha nem egy *Barold*-ból származna: hasonló hangkörnyezetben gyakori a likvida kiesése és az ezt követő pótlónyúlás, és ha soha nem lett volna is tényleges *l*-es alak, akkor is lehetséges volna, hogy a nyelvhasználatban *analógián* fejtettek vissza ilyet a hosszú magánhangzós formából (*Barolt*<*Barót*).³⁴ A román *Baraolt* névalak pedig már 1852-ben szerepel a vargyasi görögkeleti anyakönyvben, de úgy tűnik, egy magyar – palatális-veláris – diftongizáció átvétele (*Baraót*>*Baraot*>*Baraolt*).³⁵

Az ördög viszont nem alszik: a meglepetést az itt kevéssel Benkő József Erdélyének születése előtt, 1772-ben zárult első katonai felvétel térképei hozzák, amelyekben Kőhalomszék – mert Székelyszombor – határa a vargyasi *belterület* délnyugati peremén jelenik meg, a kertek lábján, sőt egészen a Kormos-Vargyas-összefolyásig terjeszkedik kelet felé, pár tíz méterre csupán a baróti határtól!³⁶ A meghökkentő térképrészletek Luigi Ferdinando Marsigli egy 1690. végi feljegyzésével értelmezhetők: a „német katonaság” telepítésével beköszöntő erdélyi Habsburg-uralom ekkor szilárdult meg, némi hadi izgalmak³⁷ és – ettől nem függetlenül – az erdélyi rendekkel kötött kiegyezés (*Diploma Leopoldinum*) árán. A tudós hadmérnök sorai egy ma Bolognában található, a szászokkal kiemelten foglalkozó térképvázlat sarkába kerültek,³⁸ és az „Andreanumból” a kiváltságok területi érvényességét, valamint azt kivonatolják –

kétértelműen, de inkább úgy érthetően –, miszerint a király a kiváltságolt németeknek *juttatta* a blakok és bissenek erdejét. Utóbbiak alatt pedig – folytatja – *románok és székelyek* értendők. Akiknek az erdeje tehát a Marsigit tájékoztató forrásszemély szerint 1224-ben a szászok *birtokába* került, holott az „Andreanum” egyértelműen csak a szászokkal *közös használatát* rendeli el ezeknek az erdőknek és vizeiknek.³⁹ A székelyek egyetlen szász-szomszédságú nagy erdeje pedig 1690-ben a Rika. Ez bizony már tényleg egy, az új urak elé beterjesztett *jogigény*.

Valójában persze a vargyasi határ csak a rikai főgerincen, az Írottkő melletti alig pár száz méteres szakaszon érintkezett a zomborival, és Zombor sem volt kőhalomszéki, csak részben, mert a szászok Fehér vármegyével osztottak rajta. Mihelyt a vargyasiak is tudomást szereztek az 1773-tól letisztázott térképekkel talán jogi kész helyzetet teremteni hivatott *soft power*-akcióról, a helyi legnagyobb birtokos, befolyásos báró Danielek hamar léphettek: Lipszky János 1800 körüli munkatérképén már nyoma sincs a Kormosig nyúló Királyföldnek, sőt még Szászszombor (1775-től Felső-)Fehér vármegyei részét is sürgősen a Homoród keleti partjára lokalizálták, visszaszorítva a térkép Királyföldjét a folyóig.⁴⁰

Még egyszer Boraltról és „Boraltokról” – forgatókönyvek

Barót 1994-ben kezdte ünnepelni vélt Boralt-múltját, egy „770 éves” megemlékezéssel a település „első írásos említéséről”. Ez, majd az 1999. évi „775 éves” és az idei „800 éves” jubileum gazdag rendezvényorozatai jelentős közösségi energiákat szabadítottak fel: kapcsolathálókat mozgósítottak, és ki amivel tehetett, hozzájárult, értékek jöttek létre, vagy számításukat találták benne mások. Barót nyilvánvalóan igényli, hogy egy felvállalt múltja, ezáltal pedig közösségi jövője legyen. Ez így is van rendjén, azonban sajnos azt is jelenti, hogy egy-két nemzedéknyi időre a maradék esélye is elveszett a kezdeti átgondolatlan ötlet szakmai

³² Lásd 16. jegyzet.

³³ BINDER Pál 1981, 63–64.

³⁴ Vö. például *hold*>*bód*, *Darolc*<*Daróc*.

³⁵ *Vargyasi görögkeleti anyakönyv*, 1871: *Baraot*. (SÁL, Fond 105, nr. inv. 10, nr. 686.) Az anyakönyvi adatokat Nagy Botondnak, a nyelvészeti magyarázatot Boér Máténak köszönöm.

³⁶ Az erdélyi első katonai felvétel átnézeti munkatérképe (Von Fabris ezredes vezetése alatt: *Der Aufnahmskarte des Gross Fürstenthum Siebenbürgen in 280 Sec. sub nro 1.*), valamint 210. és 226. szelvénye. (*Historische Militärkarte der österreichisch-ungarischen Monarchie*, ÖSA KA, B IX 715.) Egy látványos mai alkalmazását lásd https://ro.wikipedia.org/wiki/Scaunul_Rupea#/media/Fi%C8%99ier:Repser_Stuhl_-_Scaunul_Rupea,_Josephinische_Landesaufnahme_1769-73_cut.jpg. (Letöltve: 2024. 09. 06.)

³⁷ Vö. BOÉR Hunor – TAMÁS Sándor 2023, 13–34.

³⁸ Itt köszönöm Boér Máté nélkülözhetetlen segítségét a latin szövegek értelmezésében.

³⁹ BUB, CFM, Ms. 48, c. 36. (Közölte KISARI BALLA György 2005, 216, 369.) A térképvázlat a török és tatár betörések szokásos útvonalait ábrázolja, és egyedül a dél-erdélyi szász területet különbözteti meg Erdélyen belül, pontozott határral: ez (egy Drassó környékére pozicionált) Szászváros–Tövis–Nagy-Küküllő–(Héjjasfalva–Székelyszombor–Felsőrákos)–Hídvég–Barcaság (határai)–Fogaras(i-hegylábak–Vöröstoronyi-szoros–Orlát)–Szászváros behatárolás.

⁴⁰ Lipszky Jánosnak a *Mappa generalis Regni Hungariae* kiadásához készült, 1799 és 1803 közötti munkatérképe (OSZK, TK 3018).

korrekciójának: az 1994-ben megalapozott „ősi múlt” megkérdőjelezése ma már nagyra becsült, kedvelt emberekkel szembeni személyes sértés kockázatával járna, valamint megosztó politikai kampánytémává válhatna. A történelemmel való önfelelt játék felelősségének a kérdése persze felmerül: milyen szerepet játszott abban ötletgazda és politikum, akadémiai szféra, oktatás és ismeretterjesztés, hogy megint – vagy mi is – homokra építünk várat.

Mindez azért komoly probléma, mert korántsem holmi egyedi jelenségről van szó. Magát egy, a közönségét nevelő, szakmainak tekintő intézmény tette közlé nemrég, hogy „territoriális kardeskü” keretében, az „1224. november 30-án[!] kiadott Andreanumban... kiváltságolt területeik két határára a szászok két fogadalmi kardot helyeztek,[!] melyek az akkori Szászföld keleti és nyugati határtelepüléseire kerültek. A legkeletibb pontja Királyföldnek akkor Daróc[!] volt, ... megvolt a kard egészen 1944-ig, ... aztán a világháborúk poklában nyoma veszett.”⁴¹ A magyar országgyűlésnek pedig, amely eddig az árpádi honfoglalás időpontját szokta törvényileg meghatározni, idén szerencsére csak egy albizottsága hozott határozatot május 13-án arról, hogy a *800 éves Andreanum az európai önrendelkezésnek egy korai példája*.⁴²

Hogy még világosabb legyen a probléma: az utóbbi másfél évtizedben a Bor(e)lt(en?)-helynevek völgyével szomszédos román Pálos írástudói több internetes portálra is feltöltötték falujuk „történetét”.⁴³ Ez két régi faluhelyhez is kötődik, a mai kőhalmi területen. Az elsőben, a [Lentzel/]Lențea-erdő melletti mai La Plute helyen („a jegenyénél,„) lakott az első dák háború idején a dák Clăie Gurie, akinek egy idelepedett, általa ápolt római katonától, Traianustól született az unokája, az első dáko-románok egyike. Itt régi cserepek, leletek kerültek elő, melyeket elvittek a múzeumok. Később a vándornépek érkezésekor

a faluhely fölé (Gorgănel-tető) temettek egy, a „rupidavai” (kőhalmi) rómaiakkal közösen legyőzött idegen fejedelmet, akinek a kardját a sírjába szúrták, innen volna a későbbi Pálos („pallos”) falunév. A második régi faluhely lennebb volt, kevéssel a három nagy patakág [Römerweidenbach és a Borltengrabenek?] összefolyása fölött (Cocoroveni – „Darufalviak, Kukutyin?”; Ungher – „rejte”; Înde-Sâncrai – „Szentkirály felé”, melyben *Szentkirály* a Pálos régi magyar, egyházi neve, a szász/német *Kenengderff/Königsdorf* névváltozat alapja), a forrásokban gazdag részen [Borltén?], ahol ma is megvan a Fántána lui Gurie („Gurie-kútja”).

Amint az könnyen belátható, ezek a forgatókönyvek egytől-egyig adott közösségek/eliték identitásépítő projektjei. Az volt a szász Andreanum-történet is, az maga ez a dolgozat is, bizonyíthatatlan vagy a többieknél bizonyára semmivel sem kevésbé bizonyított feltevéseivel. Persze mindenki a vérmérséklete, műveltsége, egyáltalán a rendelkezésére álló eszközök függvényében teljesít, fogalmaz meg közösségi vágyakat vagy kompenzál frusztrációkat. Az viszont mégiscsak elgondolkodtató, ha a három érintett (nemzeti) akadémiai szféra helyett a – Mircea Drăgan-film (*Columna*, 1968) szüzséjének⁴⁴ és a darolci kard vándormotívumának⁴⁵ kiszűrése után maradt – pálosi helyi ismeretek tűnnek a Boralt- és ezzel az „Andreanum”-kérdést elővinni képes legígéretesebb hozzájárulásnak. A Bor(e)lt(en?)-helynevek területe madártávlatból nézve is középkori faluhelynek tűnik kacai szántóival, és lehet a harmadik katonai felvételnél a két Borltengraben közé pozicionált *Placken* helyneve („sima hely”? „megdolgozott/fátlan hely”?) is erre utal.⁴⁶ Talán ideje volna most már egy vonatkozó tudományos kutatásnak is (a kőhalmi Otto Wagner hagyatéka, pálosi–kacai–kőhalmi interjúk, régészeti terepbejárás).

⁴¹ Sashalmi-Fekete Tamás 2022, 435. A *földbe szúrt* daróci kardról ugyan már Roska Márton megírta, hogy *darolci*, és bronz *balták* között talált bronz kard (ROSKA Márton 1942, 65), a másíkról pedig – a boralti helyett darócíról – a szerző hivatkozta helyen Zeno-Karl Pinter, hogy *17. századi*, de legalább megnyugodhatunk, hogy végre valaki tisztázta az „Andreanum” kiadása napját. . .

⁴² Abban mondjuk kételkedünk, hogy ezt Szabados György így szövegezte volna meg aznap reggel a kérdés előadójaként. Mindenképpen elgondolkodtató a határozat jelentőségét nézve, hogy ezzel szemben Pesty Lászlóék 2021-re nyolc európai országból szerveztek, hiába, az érvényességi kvótát teljesítő, összesen egymillió felüli támogatót az őshonos kisebbségi régiók jogaiért benyújtott európai uniós polgári kezdeményezésükhöz.

⁴³ https://ro.wikipedia.org/wiki/Palo%C8%99,_Bra%C8%99ov; https://www.ghidulprimariilor.ro/Ghid/Ghid16_online/files/basice.html?page214.html; <https://jsreporter.wordpress.com/2011/03/4/>

un-sat-de-legenda-palos-ardeal-ii (Letöltve: 2024. 09. 06.) A területre vonatkozó romániai (beleértve a megőrkölt) régészeti repertórium egyetlen lelőhelyet sem tartalmaz.

⁴⁴ Melynek alkalmazásában talán a *Römerweidenbach* („római fűzes patak” – a La Plute „olasz nyárfái?”) „római” előtagja sem ártatlan.

⁴⁵ Vö. 39. jegyzet.

⁴⁶ Vö. a második katonai felvétel alternatív nevei is 1870-ben: a *Placken* helynév helyén egy *Maierhof* (így is feliratozott majorság, tanya, praedium) jelenik meg, a [Gross]Borldengraben és a Borldenreeg helyett *Plakenbach* és *Plakenweiden–Plakenreeg*, a Klein Borldengraben helyett *Legirbrunnenbach* (valójában a déli szomszéd völgy *Legenbrunnenbach* nevének téves átpozicionálása). A *Römerweidenbach* alsó szakasza különben ugyanott *Hattertgraben*ként („határárok”), felső szakasza *Born Grabenként* („eredet-árok”), a jelenlegi térképeken az egész folyása Pálos-patakként szerepel.

Következtetések

Boralt a legfontosabb erdélyi szász kiváltságlevél, az 1317-ből fennmaradt, egy 1224. évinek tulajdonított szöveget őrző „Andreanum” fontos szöveghele, a kiváltságolt királyföldi terület keleti határát jelöli ki. A magyar és román történettudományi kánon Benkő József *Erdélye* óta többnyire az erdővidéki Baróttal próbálja azonosítani. A szász kánon még kevésbé egységes: már a mérvadó szász oklevéltár Franz Zimmermann és Carl Werner által összeállított első kötete is mai helynév megfeleltetése nélkül kezeli Boraltot 1892-ben, nem is „a Waras usque in Boralt”, hanem egy frappáns *Broostól Draasig* toposszal regesztázva a kiváltságlevél területi érvényét, negligálva a problémás Boralt-kérdést.

Boralt Baróttal való azonosítását Binder Pál 1981-ben, a Székely Nemzeti Múzeum évkönyvében cáfolta meg, és bár a javasolt, egy szászugrai dombbal való értelmezése téves volt, gyakorlatilag kijelölte a megoldás kereteit és útját. Ezek alapján a következő megállapításokat, illetve munkahipotézist fogalmazzuk meg: 1. Az „Andreanum” látszólag kétharmad évezrednyi szász jogok alapdokumentuma, hitelességét azonban valójában 550 évnyi eredményes szász *soft power* biztosította. 2. Az 1317. évi szöveg hely *Boralt*-ja egy, a Kőhalmmal szomszédos középkori falura vonatkozhat (Pálos – patrocíniumi nevén Szentkirály – régi faluhelye?), a későbbi Bor(e?)lt(en?)-határre szre, amely a mai kőhalmi–kacai határpatatok középső folyásánál található. 3. A szöveg hely 1317. évi formája a kozdi szász betelepődéssel függhet össze: az oklevélben egy ilyen (szerű) névalakú településig

északkeletre kitolt „határ” *soft power*-eszközzel próbálhatták megszerezni a kőhalmi vár(ispánság) fölötti ellenőrzést egy, az erdélyi szászok számára kedvező pillanatban, amikor a király épp belháborún próbált úrrá lenni, és minden segítségre rászorult. 4. Az ehhez felhasználható Boralt névalakot egy 1224(?)-es kiváltságlevél 1317. évi megfelelő olvasatával-átírásával érthették el, a szász ispánsági központ Szeben-váraljának (a mai Orlát) egy korai magyar>szász(?), Waralt(?) névalakjából. 5. Az 1224. évi, fenn nem maradt, tényleges Andreanummal valóban a szebeni ispánság és prépostság német telepeseinek – csak szóbeli megegyezésen alapuló – jogait terjeszthették ki, de a Szászvárostól a szebeni ispáni székhelyig vezető nagy út menti (unterwaldi) hospesekre, tehát a későbbi Szászváros-, Szászsebes- és Szerdahelyszékre. 6. A *terra Daraus* Darausa nem Homoróddarócra, hanem a Szerdahelyhez közeli, később Fehér vármegyei Drassóra vonatkozhat.

A Boralt-kérdés közösségi identitás-projektek terepe. Már a középkori szászok kiváltságkijárási és jogérvényesítési eszközöként használták. Ma elsősorban magyar közösségi stratégiák hivatkozási eleme, nemzeti (magyar országgyűlési) szinttől a kistérségi központ, de 1989 után súlyos gazdasági veszteségeket mégért Barót közösségének/elitjeinek imázstermeléséig/helykereséséig. Bár valós történelmi kontextusba mégannyira sem tudták illeszteni, egy helyi (pálosi) román közösség/elit is többek között – a valószínűleg – az egykori Boralt faluhelyére próbál történelmi narratívát, közösségi identitást építeni. A kőhalmi–kacai–pálosi Boralt(?) már csak ezért is megérdemelne végre egy valós, terepi kutatást.

Boer Hunor – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Kós Károly u. 10., RO-520045; boerhunor0@gmail.com

Közgyűteményi források

Biblioteca Universitaria di Bologna, Bologna (BUB)

– *Collezione Ferdinando Marsili* (CFM): Ms. 48, c. 36 (*Mappa di Transilvania per la quale si mostrano tutti li passi per li quali puo essere invasa da Tartari e Turchi...*)

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest (OSZK)

– Térképtár: TK 3018 (*Lipszky János munkatérképe a Mappa generalis Regni Hungariae kiadásához, 1799 és 1803 között*)

Österreichisches Staatsarchiv, Wien (ÖS)

– *Kriegsarchiv* (KA): B IX 715 (*Historische Militärkarte der österreichisch-ungarischen Monarchie...*)

Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Hivatala, Sepsiszentgyörgy – Arhivele Naționale ale României Serviciul Județean Covasna, Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi állami levéltár – SÁL)

Fond 105: *Anyakönyvek*

– nr. inv. 10: *Egyházi anyakönyvek*

Irodalom

- AVSL = *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, Nagyszeben.
- EO, I–II = Jakó Zsigmond: *Erdélyi Okmánytár*, I–II, Akadémiai – Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1997–2004.
- QGSSA, I = *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven*, I, Nagyszeben, 1880.
- UkB, I = Zimmermann, Franz – Werner, Carl: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, Nagyszeben, 1892.
- *
- BENKŐ József
2014 [2016] *Erdély*, Székely Nemzeti Múzeum – Tortoma, Sepsiszentgyörgy–Barót,
- BINDER Pál
1981 Adalékok a középkori Sepsz szék és a környező területek történelmi földrajzához, *Aluta*, XII–XIII, 55–68.
1992 Megjegyzések a középkori erdélyi helynevek szász megfelelőiről, *Erdélyi Múzeum*, LIV, 102–109.
1995 Havaselve vajdaság megalakulásának dél-erdélyi előzményei és következményei (13–14. század), *Századok*, CXXIX, 1123–1153.
- BOÉR Hunor – TAMÁS Sándor
2023 Székelyföldi térképvázlatok 1690-ből Karlsruhéban, *Acta Siculica* 2023, 13–34.
- FABRITIUS, Karl
1875 *Urkundenbuch zur Geschichte der Kisder Kapitels vor der Reformation und der auf den Gebiet desselben ebendem befindliche Orten*, Nagyszeben.
- FEJÉR György
1837 *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, VIII/VI, Suppl., Buda.
- FUß, Michael
1846 Verzeichniß derjenigen Pflanzen, welche entweder ausschließlich oder doch hauptsächlich in Siebenbürgen wildwachsend angetroffen werden, nebst Angabe ihres Fundortes und der wichtigsten Synonimen, AVSL, II, 349–391.
- GYÖRFFY György
1987 *Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza*, II, Akadémiai, Budapest.
- HEGYI Géza
2012 A pápai tizedjegyzék tévesen azonosított székelyföldi helynevei, in: *Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történelméből*, Pro Énlaka Alapítvány – Haáz Rezső Múzeum, Énlaka–Székelyudvarhely, 97–113.
- KISARI BALLA György
2005 *Marsigli tábornok térképei*, Budapest.
- KISS Lajos
1980 *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Akadémiai, Budapest.
- MÜLLER, Heinrich
1895 A Varos usque in Boralt, *Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, XVIII, 36–39, 49–57.
- NÄGLER, Thomas
1976 Die Ansiedlung der Sachsen in Siebenbürgen und ihr Beitrag zur Entwicklung der rumänischen Feudalgesellschaft, in: *Studien zur Geschichte der deutschen Nationalität und ihrer Verbrüderung mit der rumänischen Nation*, Ed. Politică, Bukarest, 1976, 9–125.
1981 *Așezarea sașilor în Transilvania*, Kriterion, Bukarest.
- ORBÁN Balázs
1870 *A Székelyföld leírása...*, IV, Pest.
- PESTY Frigyes
2014 *Pesty Frigyes helynévgyűjteménye 1864–1865, Székelyföld és térsége*, III, Országos Széchényi Könyvtár – Székely Nemzeti Múzeum, Budapest–Sepsiszentgyörgy.
- POPA, Radu – ȘTEFĂNESCU, Radu
1980 Șantierul arheologic Ungra, jud. Brașov, *Materiale și cercetări arheologice*, XIV, 496–503.
- ROSKA Márton
1942 *Erdély régészeti repertórium*, I, Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.
- ROTH, Harald – ȘINDILARIU, Thomas
2024 *Andreanum 800 Years – Law and Constitution of the Transylvanian Saxons* (Panel exhibition...), Monitorul Oficial, Bukarest.
- SASHALMI-FEKETE Tamás
2022 A kardhoz kapcsolódó eszmék és rítusok a középkori és kora újkori Magyarországon, különösképpen Erdélyben és Székelyföldön, *A Magyarságkutató Intézet Évkönyve 2022*, 415–445.
- SCHLÖZER, August Ludwig
1795 *Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Göttingen.
- SCHULLER, Karl Johann
1865 Siebenbürgisch-sächsische Eigennamen von Land und Wasser, AVSL, Ús VI, 328–422.
- SUCIU, Coriolan
1968 *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, Ed. Academiei R. S. R., Bukarest.
- SZABÓ M. Attila
2003 *Erdély, Bánság és Partium történelmi és közigazgatási helynévtára*, Pro-Print, Csíkszereda.
- TEUTSCH, Friedrich
1876 Zur Geschichte von Reps, AVSL, Ús XV, 155–199.

TEUTSCH, Georg Daniel

1874 *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, I/4, Lipcse.

WAGNER, Ernst

1971 *Boralt und terra Daraus. Zur Ostgrenze des Andreanischen Rechtsgebietes (Siebenbürgisches Archiv, Band 8.)*, Böhlau, Köln–Bécs.

Boralt

(Rezumat)

„Diploma andreană” este un document păstrat la Sibiu, din 1317, prin care regele Carol I al Ungariei a transcris și a reconfirmat privilegiile acordate într-un hrisov al regelui Andrei al II-lea, din 1224. Hrisovul respectiv, care nu s-a păstrat, a confirmat privilegiu și mai vechi ale coloniștilor sași transilvăneni dintre Orăștie și „Boralt”(?). Istoriografia maghiară și română identifică acest Boralt mai degrabă cu Baraoltul secuiesc, cea săsească/germană fiind mai reticentă în această privință și folosind în locul acestui Boralt incert un alt reper geografic din diplomă: *Daraus* identificat cu Drăușeni.

Identificarea Boralt=Baraolt a fost combătută deja în 1981, de Paul Binder care a trasat cadrul și posibilitatea rezolvării problemei, însă a propus o soluție greșită, localizând Boraltul lângă Rupea, dar înspre Ugra. Preluând și dezvoltând ideile lui Paul Binder, studiul de față ajunge la următoarele constatări și ipoteze de lucru: 1. Aparent, „Diploma andreană” este un document care constituie *fundamentul* unor privilegii timp de două treimi de mileniu, dar de fapt situația este una inversă: remarcabila *soft power* săsească este cea care asigură *autenticitatea* diplomei, timp de 550 de ani. 2. Numele *Boralt* din textul din 1317 pare să se refere la un sat medieval, vecin cu Rupea dinspre nord-est (vechea vatră a localității Paloș?), cu amintirea păstrată în toponimie ca Bor(e?)lt(en?), pe cursul mijlociu al pârâului ce desparte azi Rupea de Cața. 3. Se poate presupune că pe la 1317 – odată ce colonizarea săsească din valea Cozd a ajuns în preajma cetății Rupea – sașii au încercat preluarea cetății (a comitatului acesteia), încercând metoda *soft power* a obținerii unor privilegii teritoriale cu limite geografice stabilite *dincolo* de cetate, în condițiile propice ale războiului intern de atunci, din Ungaria. 4. Forma necesară de toponim din „Diploma andreană”, *Boralt*, pare să provină din citirea-transcrierea oportună, în 1317, a unui toponim din hrisovul din 1224(?): este vorba de o formă timpurie maghiară>săsească(?) a denumirii localității civile de lângă cetatea-centru comital sibian, actualul Orlat, și anume un presupus *Waral(a?)t* (Subcetatea Cibinului). 5. În acest caz, hrisovul din 1224, adică *Diploma andreană* originală, a extins numai privilegiu ale unei înțelegeri nescrise sibiene, și numai asupra sașilor din Unterwald, de pe drumul cel mare dintre Orăștie și Cibinburg, adică asupra viitoarelor scaune Orăștie–Sebeș–Miercurea. 6. În consecință, *Daraus* s-ar referi la rândul lui nu la Drăușeni/Draas, ci la Drașov/Draas din apropierea Miercurei Sibiului.

Problema Boraltului constituie terenul unor proiecte de identitate colectivă. Deja sașii medievali au folosit-o drept mijloc de obținere și validare a unor privilegii colective. În prezent, servește ca referință mai ales pentru strategii comunitare maghiare, de la nivel național (parlamentul Ungariei) până la căutarea de sine și reprezentarea colectivă a unui centru microregional în recesiune economică, Baraolt. De asemenea, comunitatea din Paloșul românesc încearcă să-și construiască și ea o identitate colectivă în jurul unei narative istorice legate, între altele, tocmai de presupusa vatră veche a satului, identică probabil cu Boralt. Situl presupus al acestuia ar merita în sfârșit o cercetare științifică de teren.

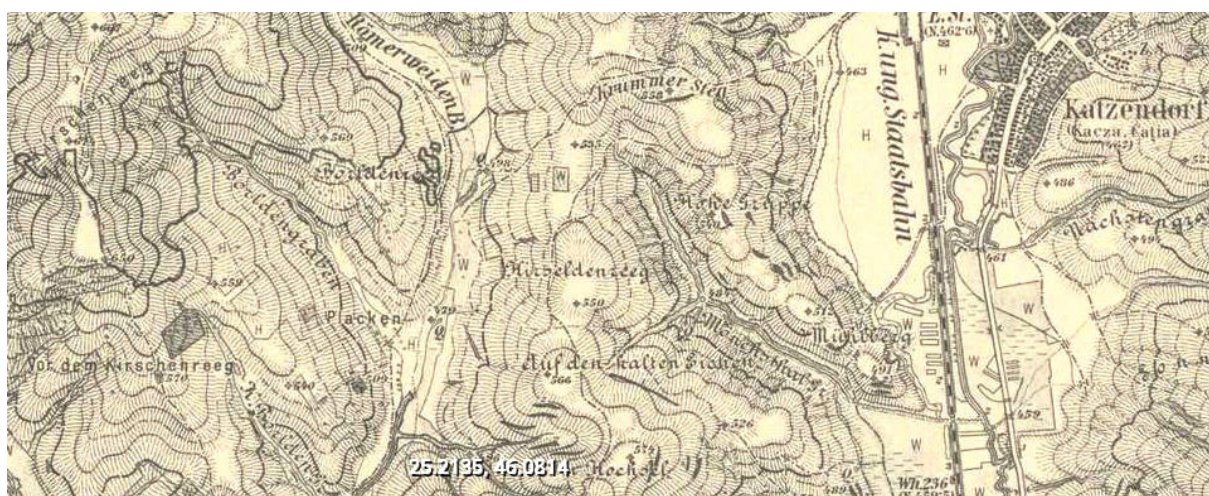
Boralt

(Abstract)

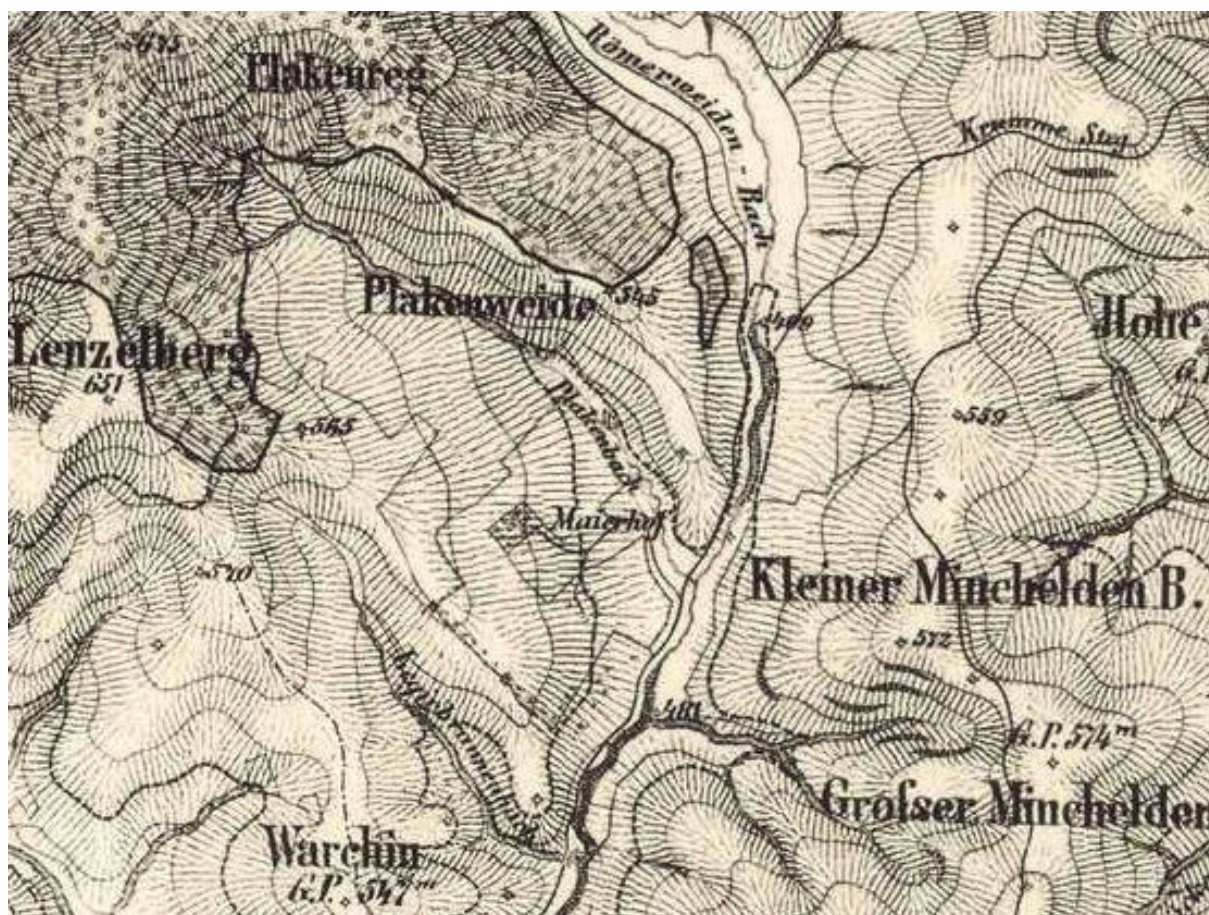
The so-called “Diploma Andreanum” is a document held at Nagyszeben (Sibiu), dating from 1317, whereby Charles I of Hungary reconfirms the privileges granted to Transylvanian Saxon settlers in a 1224 charter of Andrew II. The (now lost) charter itself likewise confirmed a set of privileges earlier yet that were enjoyed by the Saxons dwelling between Szászváros (Orăștie) and a location referred to as “Boralt”. Hungarian and Romanian historiography generally posits that this Boralt is Barót (Baraolt) in the Székelyföld region, whereas Saxon/German historians more cautiously avoid the matter for the most part and prefer to focus on another toponym from the diploma, *Daraus* (commonly identified as Homoróddaróc/Drăușeni) when specifying the eastern edge of the territory delineated.

The notion that Boralt denotes Barót was challenged before, by Paul Binder in 1981. Although the solution that he proposed (a hill in the vicinity of Ugra/Ungra) would appear to be incorrect, he nevertheless provides a useful angle of approach for reaching a more satisfactory conclusion. Building upon his work, this study formulates the following hypotheses: 1. Even though the “Diploma Andreanum” seems to serve as the *foundation* of the privileges the Saxon community retained for centuries, the inverse of that assessment is, in fact, true: what guaranteed the *authenticity* of the charter for 550 years was the remarkable soft power the Saxons managed to exert. 2. The name Boralt from the 1317 text likely refers to a medieval village to the northeast of Kóhalom (Rupea), the erstwhile name of which might be preserved by local microtoponymy (and more specifically, variations on *Borlten* in place names along the course of the creek that forms the boundary between Kóhalom and Kaca/Cața). 3. We might, then, infer that in the wake of Saxons settling the valley of the Kozd (Cozd) in 1317, they would attempt to take over the nearby Kóhalom castle (and the surrounding area administered from it) using soft power, taking advantage of the then still ongoing civil war in Hungary. 4. The name *Boralt*, as found in the “Andreanum”, may simply be a convenient 1317 reading/transcription of a toponym from the 1224 charter, a hypothetical form *Waral(a?)t* (< Hung. *vár alatt*, lit. ‘under the castle’) denoting the civilian settlement beside the castle of Szeben, the current day Orlát (Orlat). 5. In which case, the 1224 charter, i.e. the *actual* Diploma Andreanum did little more than extending the pre-existing privileges (established by way of an unwritten accord) of the Szeben Saxons to the settlers of the Unterwald region lying along the road connecting Szászváros and Cibinburg, corresponding, as such, to the later Saxon seats of Szászváros, Szászsebes (Sebeș) and Szerdahely (Miercurea Sibiului). 6. Consequently, Daraus would, in turn, be Drassó (Drașov), near Szerdahely, rather than Homoróddaróc (both of which are otherwise known as Draas in German).

The problem of Boralt is significant for a whole array of collective identity projects. The Saxons were the first to use it as an instrument for acquiring collective privileges and having these validated during the Middle Ages. In the present, the matter figures more prominently into the various strategies of Hungarian communities, at levels ranging from the national (with the National Assembly itself as the operator) to the local, as seen in the case of Barót, a microregional center in economic decline and in search of positive reference points to build into its collective representation. Likewise, the Romanian community of Pálos (Paloș) is also working towards constructing a historical narrative it can base its collective identity on, with a presumed, abandoned early location of the village (possibly identical with the Boralt of the 1317 diploma) playing a role in this narrative. The site would, therefore, deserve, at least and at long last, a proper field survey.

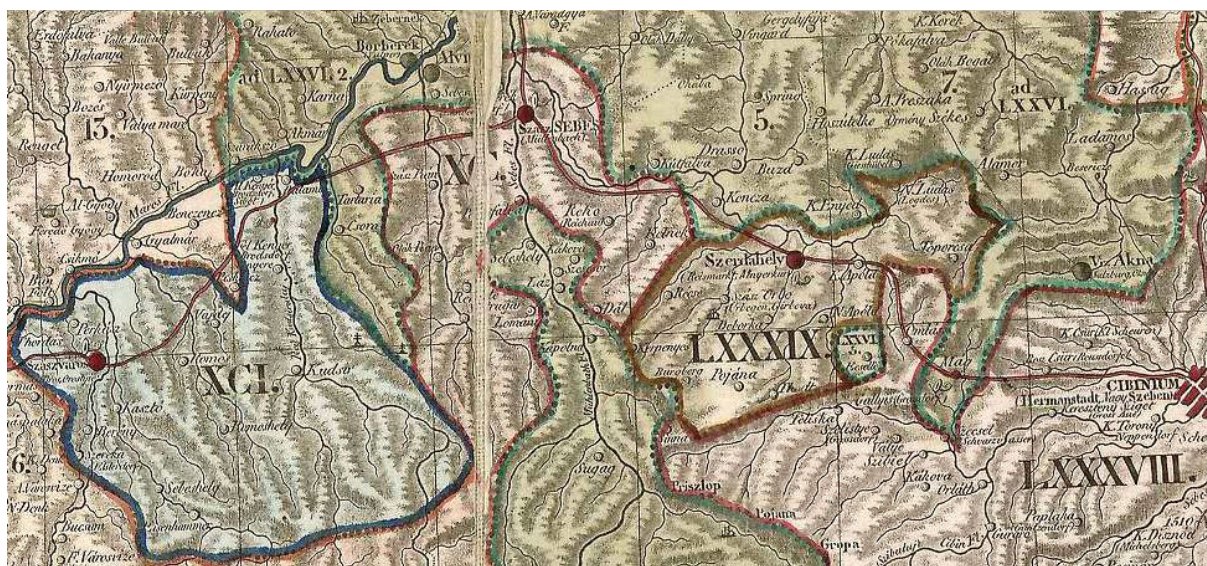
1. ábra Borlden-helynevek a kőhalmi–kacai határpatak völgyében két tanyával, két forrással/kúttal és a Placken helynévvel (Harmadik katonai felvétel, Erdély, 1869–1873-as felmérés alapján, 1: 25 000)

2. ábra Placken-helynevek a kőhalmi–kacai határpatak völgyében tanyával (Mairhof) és Lenzelbergig lefutó Lenzel-erdővel (Második katonai felvétel, Erdély, 1870, 1:28 800)

3. ábra Szebenvár maradványai Orlátban 2011-ben, madártávlati fotó északkeletről – <https://peisaje-arheologice.ro/sit-arheologicmonument-cetate-orlat-sibiu-434/> (Letöltve: 2024. 09. 06.)

4. ábra A szász Unterwald három széke és a Szeben (Cibin Fl.) középső folyása Orláttal és Nagyszebennel (Lipszky János: *Mappa Generalis Regni Hungariae*, 1806 [kiadása: 1808], 1:480 000)

5. ábra Kőhalomszék „határa” a Vargyas–Kormos–Rika–Nadas-patakok mentén, a Vargyas–Kormos-összeömlésnél megközelítve a miklósvárszéki határt (Első katonai felvétel, Erdély, 1769–1772-es felmérés alapján, 1:28 800; pontozott vörös székhatárok)

6. ábra Az „Andreanum” Boraltos szöveg helye a baróti diákdombi emlékmű kövébe vésvé (Éltes Barna installációja, 2024; szerző fotója)

7. ábra A Kőhalom–Kaca–Pálos háromszögben feltételezett Bor(e?)lt(en?) faluhely (Google Earth-felvétel madártávlatból)